

UOT 398;801.8**KOROĞLU VƏ ROBIN QUD OBRAZLARI EPİKLƏŞMİŞ
TARİXİ ŞƏXSİYYƏTLƏR KİMİ****Adilə İSMAYILOVA**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası folklor institutu
Bakı / AZƏRBAYCAN

eli.mustafa@mbox.ru

XÜLASƏ

Hər bir qəhrəmanlıq dastanı onu bədii sözün qüdrəti ilə yaradan və əsrlər boyunca yaddaşında yaşadan xalqın gerçək tarixi ilə qırılmaz şəkildə bağlıdır. Hətta o dərəcədə ki, qəhrəmanlıq dastanı, az qala, xalqın keçmişini haqqında tarixi qaynaq kimi də istifadə oluna bilər. Aparığımız tədqiqatın nəticəsinə görə, Robin Qud və Koroğlu da epik obrazlar kimi xalqın qəhrəmanlıq ənənəsinin məhsuludur. Bu obrazlar xalqın qəhrəmanlıq haqqında ideallarını özündə əks etdirir. Qəhrəmanlıq ideyası bir obraz kimi xalqın yaddaşında həmişə var. Ehtiyac olanda və buna müvafiq şərait yarananda həmin bədii obrazlar hərəkətə gələrək xalqın apardığı mübarizənin simvoluna çevrilir. Beləcə, XVI-XVII əsrlərdə baş vermiş xalq hərəkatı Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq ruhunu əks etdirən Koroğlu obrazını mübarizənin simvoluna çevirmişdir. Xalq, el sənətkarları Koroğlu kimi qəhrəmancasına mübarizə aparan igidləri sevmiş, onları Koroğlu adı altında tərənnüm etmişdir. Beləliklə, real qəhrəmanların göstərdikləri igidliklərin aşığılar tərəfindən tərənnümü yolu ilə Koroğlu surəti poetik cəhətdən daha möhtəşəm obraza çevrilmişdir. Ona görə də belə hesab edirik ki, Koroğlu və Robin Qud obrazları həm də epikləşmiş tarixi şəxsiyyətlərin cizgilərini özlərində daşıyır.

Açar sözlər: folklor, epos, ballada, dastan, Koroğlu, Robin Qud, tipologiya, epik qəhrəman.

**KOROĞLU AND ROBIN HOOD CHARACTERS ARE AS A EPIC
HISTORICAL PERSONS****SUMMARY**

Every heroism epos is closely connected with the real history of nation. Even the heroism epos can be use as a historical source about the past of nation. According to the results of our researches the epic characters Robin Hood and

Koroglu are the harvest of a heroism tradition. These characters are always reflected the heroism ideas of nation. In XVI - XVII centuries during national movement the Koroglu character became the symbol of that struggle. Nation always loved the courageous who heroically fought as Koroglu and they were praised under the Koroglu's name.

That's why, according to us Koroglu and Robin Hood characters are also reflected the features of epicized historical persons.

Key words: folklore, epos, ballad, typology, epic hero, Koroglu, Robin Hood.

ОБРАЗЫ КЕРОГЛЫ И РОБИН ГУДА, КАК ЭПИЗИРОВАННЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ЛИЧНОСТИ

РЕЗЮМЕ

Каждый исторический эпос неразрывно связан с реальной историей народа, создавшего его мощью литературного слога и веками сохранившего в памяти до такой степени, что героический эпос мог использоваться чуть ли не в качестве части истории народа. По результатам проведенного нами исследования, Робин Гуд и Кероглы, как эпические образы, также являются продуктом героических традиций народа. Эти образы отражают идеалы народного героизма. Идея героизма, как образ, всегда присутствует в памяти народа. При необходимости и возникновении соответствующих условий эти художественные образы, оживая, превращаются в символ борьбы, которую ведет народ. Так, произошедшее в XVI-XVII вв. народное движение превратило образ Кероглы в символ борьбы, отражающий героический дух Азербайджанского народа. Народ, народные сказители полюбили таких героев как Кероглы героически ведущих борьбу, восхваляли их под именем Кероглы. Таким образом, героизм, проявленный реальными героями со стороны ашугов путем восхваления, превратили образ Кероглы в более великолепный образ. Поэтому мы считаем, что образы Кероглы и Робин Гуда несут в себе черты эпизированных исторических личностей.

Ключевые слова: фольклор, эпос, баллада, дастан, Кероглы, Робин Гуд, типология, эпический герой.

Məsələnin qoyuluşu: "Koroğlu" və "Robin Qud" dastanları bilavasitə xalqın qəhrəmanlıq tarixi ilə bağlı əsərlərdir. Bu dastanların janr tipologiyasına görə məhz qəhrəmanlıq eposu hesab olunması həmin əsərlərin bütün ruhunun qəhrəmanlıqla bağlı olmasından doğur. Bir dastanın ruhu isə həmişə onun yaradan xalqın ruhuna bağlı olur. Başqa sözlə, dastanların ruhu, əslində, xalqın ruhunun güzgüsüdür: xalqın ruhunda nə varsa, onun yaratdığı dastanlarda əks

olunur. "Koroğlu" və "Robin Qud" dastanlarının da qəhrəmanlıq ruhu xalqın qəhrəmanlıq tarixini özündə əks etdirir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın aparılmasında əsas məqsəd "Koroğlu" və "Robin Qud" dastanlarının baş qəhrəmanları olan Koroğlu və Robin Qud obrazlarının tarixi prototipləri məsələsini araşdırmaqdır.

Hər bir qəhrəmanlıq dastanı onu bədii sözün qüdrəti ilə yaradan və əsrlər boyunca yaddaşında yaşadan xalqın gerçək tarixi ilə qırılmaz şəkildə bağlıdır. Hətta o dərəcədə ki, qəhrəmanlıq dastanı, az qala, xalqın keçmişi haqqında tarixi qaynaq kimi də istifadə oluna bilər. Bu da tədqiqatçılar arasında çox vaxt mübahisələrə səbəb olur. Bəzi tədqiqatçılar qəhrəmanlıq dastanını sırf folklor yaradıcılığı, bədii təxəyyülün məhsulu hesab edir və onda qorunub qalmış tarixi işarələrə (real tarixi şəxsiyyətlərin adlarına, real tarixi hadisələrin izlərinə və s.) əhəmiyyət verməyi qəbul etmirlər. Onlara görə, dastan folklor janrıdır, burada bədii təxəyyül, şişirtmələr, mübaligələr əsasdır. Bu səbəbdən də folklor mətnlərində rast gəlinən tarixi adların real tarixi şəxsiyyətlərlə əlaqəsi çox zəif, səthi, formal olur. Buna daha çox Azərbaycan nağıllarında rast gəlinən Şah Abbas obrazını nümunə göstərərək deyirlər ki, nağıl qəhrəmanı olan Şah Abbas obrazının tarixdən məlum olan Şah Abbasla əlaqəsi, demək olar ki, yox vəziyyətindədir. Çünki Şah Abbas obrazı ilə bağlı nağıllardakı süjet və motivlər nağıllardakı başqa qəhrəmanlara da eyni dərəcədə aid ola bilər. Demək, bunlar ümumi nağıl motivləridir və onların həqiqi Şah Abbasla heç bir əlaqəsi yoxdur.

Biz məsələnin bu şəkildə qoyuluşu ilə həm razıyıq, həm də razı deyilik. Doğrudan da, Azərbaycan nağıllarında rast gəlinən Şah Abbas obrazının real tarixi Şah Abbasla əlaqəsi yalnız ada görədir. Nağıldakı Şah Abbas obrazının təğyir-libas olmasına (kimsənin onun şah olduğunu bilməməsi, onu tanınaması üçün paltarını dəyişməsinə), yaxud başına gələn müxtəlif macərələrə başqa nağıl qəhrəmanlarının da "bioqrafiyasında" rast gəlinir. Bu halda nağıldakı Şah Abbas obrazının real Şah Abbasla əlaqəsinin formal olması, bu iki şəxsi (obrazı və real tarixi şahı) yalnız adın birləşdirməsi fikri ilə razılaşmaq olur. Lakin dastanlara gəldikdə vəziyyət kəskin şəkildə dəyişir. Məsələn, XVII əsr el sənətkarı Aşiq Abbas Tufarqanlının "Abbas və Gülgəz" dastanında baş verən hadisələr birbaşa real Şah Abbas, onun vəziri Allahverdi xan və s. kimi tarixi şəxsiyyətlərlə bağlıdır. Bu dastanda hadisələrin reallıqla əlaqəsi açıq şəkildədir.

Beləliklə, nağıllardakı Şah Abbas və onun vəziri Allahverdi xan daha çox uydurma obrazlar, dastandakı Şah Abbas və onun vəziri Allahverdi xan isə daha çox real tarixi obrazlardır. Nağıl da, dastan da folklor janrlarıdır. Lakin göründüyü kimi, bu janrlar real tarixi, gerçəkliyi fərqli şəkildə əks etdirir. Nağıllarda real tarixi şəxslər və hadisələr qalın bədii təxəyyül örtüyünə büründüyü halda, dastanlarda tarixilik qoruna bilər. Şah Abbas obrazının nümunəsində gördüyümüz kimi, nağıl tarixi şəxsiyyəti özündə o dərəcədə əridir, o dərəcədə reallıqdan uzaqlaşdırır ki, tarixi şəxsiyyət tanınmaz hala düşür. Doğrudan da, nağıllardakı Şah Abbas obrazı ilə real Şah Abbası yalnız

ad birləşdirir. Bu, onunla bağlıdır ki, nağıl janrı tarixə, tarix olmağa "iddia etmir": bu janr üçün süjetdəki obraz və hadisələrin tarixlə əlaqəsi yox, maraqlı olması əsas prinsipdir. Nağılların əvvəlindəki pişrovlar da bu janr üçün bədii uydurmanın əsas olduğunu göstərir. Paşa Əfəndiyev yazır: "Nağıllar, bir qayda olaraq, müqəddimə ilə başlayır, buna *pişrov* deyirlər. Xalq sənətkarları bacardıqca müqəddiməni maraqlı qurur, çox təsirli sözlər, ifadə vasitələri, idiomlar seçirlər. Həm də müqəddimə, əsasən, nağılların ümumi məzmunu ilə bağlı olmur. Məsələn:

Hamam hamam içində,
Xəlbir saman içində.
Dəvə dəlləklik eylər
Köhnə hamam içində.
Hamamçının tası yox,
Baltaçının baltası yox.
Orada bir tazı gördüm,
Onun da xaltası yox.
Qarışqa şıllaq atdı,
Dəvənin budu batdı.
Milçək mindim, Kür keçdim.
Yabaynan dovğa içdim,
Heç belə yalan görməmişdim.
Nağıl-mağıl bilmərəm,
Bilsəm də, söyləməyəm.
Xandan gələn nökrəm,
Dinmə, böyrünü sökərəm (1, s.127).

Əlbəttə, nağılların əvvəlində gələn pişrovların süjet hadisələri ilə birbaşa əlaqəsi olmur. Çünki pişrovlar süjetin tərkib hissəsi deyildir. Pişrovlar nağılın ümumi poetik quruluşuna aiddir və onların öz vəzifəsi var. Pişrovlar "Heç belə **yalan** görməmişdim" ifadəsində olduğu kimi, dinləyicini əyləndirərək, onu maraqlı yalan, əyləncəli uydurma eşitməyə hazırlayır. Mətnin "yalan" məzmunlu pişrovla başlaması nağılın ümumiyyətlə bədii təxəyyüllü, bədii uydurma ilə sıx bağlılığını ifadə edir. Bu halda nağıllardakı bir sıra obrazların real tarixi şəxsiyyətlərlə yalnız adlar baxımından "səsləşməsi" janrın təbiətindən irəli gələn təbii haldır.

Dastanlarda durum tamamilə fərqlidir: dastan həqiqətə, gerçəkliyə, doğru olana "iddia edir". Yəni dastanlar da, heç şübhəsiz ki, bədii təxəyyülün məhsuludur. Lakin dastan həyat haqqındakı həqiqətləri bədii dillə təqdim edir. Dastan janrı həyatı insanlara nağıl janrında olduğu kimi "yalan" üsulu ilə təqdim etmir. Dastanlar, adətən, ustadnamələrlə başlanır ki, bunlarda da həyat, dünya, insanlar arasındakı münasibətlər haqqında ən ümumiləşmiş həqiqətlər ifadə olunur. Ona görə də eyni tarixi şəxsə nağılın və dastanın münasibəti fərqli olur. P.Əfəndiyev yazır: "Abbas və Gülgəz" dastanının əsas ideyasını xalq

kütlələrinin Şah Abbas istibdadına, zülmünə qarşı mübarizə və nifrəti təşkil edir" (1, s.127).

Beləliklə, dastan janrını nə bədii təxəyyüldən (mifdən, uydurmadan), nə də tarixdən təcrid etmək olmaz. Dastanda təxəyyül də, tarix də var. Əslində, dastan bədii təxəyyülə bürünmüş tarix, gerçəklikdir. Bu xüsusiyyət eyni dərəcədə "Koroğlu" və "Robin Qud" dastanlarına da aiddir. Hər iki dastanın qəhrəmanı xalqın bədii təxəyyülü ilə cilalanmış bədii obrazlar olmaqla yanaşı, həm də tarixi şəxsiyyətlərdir.

Koroğlu və Robin Qud obrazlarının tarixi prototipinin olub-olmaması tədqiqatçıları həmişə düşündürən məsələdir. Burada fikirləri haçalandıran, mübahisələrə səbəb iki amil var:

Birincisi, hər iki obrazın bədii cəhətdən mükəmməlliyi amili.

İstər Koroğlu, istərsə də Robin Qud obrazları bədii cəhətdən cilalanmış, bütöv xarakterə malik obrazlardır. Məsələn, Koroğlu bir dastan qəhrəmanı kimi bütün insani keyfiyyətləri, psixologiyası, güclü və zəif tərəfləri ilə o qədər kamil təsvir olunmuşdur ki, onun sırf bədii obraz olmasına şübhə yeri qalmır. Yəni bu obraz üzərində aşıqların yaradıcı təxəyyülü o qədər işləmişdir ki, Koroğlu xalqın qəhrəmanlıq ruhunu ideal dərəcədə əks etdirən bədii obraz səviyyəsinə qalxmışdır. Bu da tədqiqatçıları belə bir qənaətə gəlməyə vadar edir ki, bədii cəhətdən bu qədər cilalanmış, estetik baxımdan bu qədər yüksək poetik səviyyəyə qalxmış bir obraz yalnız bədii təxəyyülün məhsulu ola bilər.

Eyni sözü Robin Qud obrazı haqqında da demək mümkündür. Robin Qud balladalarında ən müxtəlif həyatı durumlarda o qədər canlı təsvir olunmuş, bədii cəhətdən o qədər cilalanmışdır ki, onun sırf bədii obraz olmadığına, hansısa tarixi şəxsiyyəti əks etdirdiyinə inanmaq olmur. Çünki Robin Qud ilk növbədə orta əsrlər ingilis xalqının qəhrəmanlıq ruhunu özündə əks etdirən bədii obrazdır. İngilis qəhrəmanlıq ruhu üçün xarakterik olan bütün poetik-estetik cizgilər bu obrazda o dərəcədə əks olunmuşdur ki, onun qəhrəmanlığın ümumiləşmiş simvol- obrazı olmasının əksini düşünmək olmur. Belə olan halda həm Koroğlu, həm də Robin Qud obrazlarının poetik quruluşunda sanki tarixi prototipə yer qalmır.

İkincisi, Koroğlu və Robin Qud obrazlarının xalqın mübarizə, qəhrəmanlıq tarixi ilə yaxından səsləşməsi amili.

Bu, bir həqiqətdir ki, Koroğlu və Robin Qud dastan qəhrəmanları olmasına baxmayaraq, orta əsrlər Azərbaycan və ingilis tarixi ilə yaxından səsləşirlər. Hər iki abidədə istər baş qəhrəmanların, istərsə də ikinci dərəcəli obrazların tarixi prototiplərlə bağlılığına dair kifayət qədər faktlar vardır.

Bir gerçək fakta diqqət edək. Balladalardan məlum olduğu kimi, Robin Qud öz dəstəsi ilə Nottingem şəhəri yaxınlığındakı Şervud meşəsində qaçaqçılıq etmiş, varlıları soymuş, kasıblara paylamışdır. Hal-hazırda İngiltərənin mərkəzi hissəsinin şərqində yerləşən Nottingemin Şəhər Şurası 1988-ci ildə şəhərin ən məşhur vətəndaşı haqqında məlumat dərc etdi. Şəhər Şurasına uzun

illər ərzində Robin Qud və onun cəsur dəstəsi haqqında minlərlə sorğu daxil olduğu üçün Şura bu barədə müəyyən bəyanat verməyi qərara almışdı. Baxmayaraq ki, Robin Qud haqqında rəvayət çoxəsrlik tarixə malik idi, ancaq bununla bərabər Şura üzvləri mahir quldurbaşı haqqında əfsanənin həqiqiliyini şübhə altına almaq cəsarətini öz üzərlərinə götürdülər. Tədqiqatçılar Nottingemin uzaq keçmişini diqqətlə öyrənərək belə bir nəticəyə gəldilər ki, kasıblara kömək etmək üçün varlıları soyan bu cəsur qəhrəman heç, əfsanəyə görə, onun sevgilisi olmuş Merianla tanış deyilmiş. Onların rəyinə görə, Monax Tuk ümumiyyətlə uydurma şəxsiyyətdir. Tarixi Malış Con folklardan məlum olan qayğısız personajla heç bir ümumi cəhətə malik olmayan kinli və deyingən adam olmuşdur. Tədqiqatların nəticəsi belə şərh olundu. Şura üzvləri əfsanəni puç etməklə ilk kəşf edənlər adının şöhrətinə ümid edirdilər. Lakin onlar yalnız skeptiklərin siyahısında axıncı yerə düşə bildilər. Axı Robin Qudun tarixini araşdırarkən tarixi faktı uydurmadan ayırd etmək, demək olar ki, mümkün deyil (8).

Beləliklə, Robin Quda münasibətdə iki yanaşma var:

Bəziləri ciddi tədqiqatçıların aşkarlamalarına inanmağa meyllidirlər. Yəni Robin Qud, həqiqətən, Cənubu Yorkşirdə Barnsdeyl məntəqəsi yanındakı Böyük Şimal yolundan keçən adamları qarət etmiş və Nottingemdən otuz mil məsafədə yerləşən Şervud meşəsində öz cinayətkar dəstəsi ilə soyğunçuluq etmişdir.

Başqalarını isə bu gözəl qəhrəman haqqındakı o versiyası cəlb edir ki, Robin Qud, həqiqətən, soyğunçuluqla məşğul olub, lakin kasıbları yox, varlıları qarət edib ki, kasıblara paylasın (8).

Qeyd edək ki, ümumiləşdirilmiş elmi bilgilərə görə, Robin Qud haqqındakı ballada və əfsanələrin prototipi dəqiq müəyyənləşdirilməmişdir. O, ehtimallara görə, XIV əsrin əvvəllərində kral II Eduardın hakimiyyəti dövründə, yaxud da ondan lap sonra yaşamışdır. Balladaların birində kraliçə Ketrindən bəhs olunur. Onu isə bəzən 1485-1536-cı illərdə yaşamış Yekatrina Araqonlu ilə eyniləşdirirlər. Lakin hazırda Valter Skottun (1771-1832-ci illərdə yaşamış və tarixi janrdə yazdığı romanları ilə məşhurlaşmış Şotlandiyalı yazıçı - A.İ.) bədii versiyası daha məşhurdur. Bu versiyaya görə, Robin Qudun prototipi XII əsrin ikinci yarısında yaşamış, başqa sözlə, tarixi şəxsiyyətlər olan Riçard Şir Ürəkli və İoann Torpaqsızın müasiri olmuşdur.

Bir sıra tarixi detallar ikinci versiyanın lehinə, Skott versiyasının əleyhinədir. Məsələn, oxatma yarışmaları İngiltərədə XIII əsrdən tez təşkil olunmamışdır. Robin Qud haqqında balladalar hələ XIV əsrdən yazıya alınmışdır. Bu da öz növbəsində süjetlərin qismən variantlaşmasını şərtləndirmişdir. İngilis balladalarının XIX əsrdə Frensis Çayld tərəfində nəşr olunmuş daha tam məcmuəsində Robin Qud haqqında 40 əsər vardır.

Versiyalardan birinə görə, Robin **yomen**, yəni **azad kəndli** idi. O, başqa versiyalarda qarşımıza haqsız yerə uğursuzluğa düçar edilmiş zadəgan, daha çox isə qraf Hantinqton kimi çıxır.

Tədqiqatçılar Lokslı kəndini Robinin vətəni kimi göstərirlər. Bəzən onun özünü bu kəndin adına görə Robin Lokslı adlandırırlar. Onun meşə ordusu onlarla azad atıcıdan ibarətdir. Onların hamısı əla oxçu, cəsarətli, zirək və özünəməxsus şəkildə xeyirxah adamlardır.

Bu eposun Robin Qudla bərabər ən məşhur qəhrəmanları onun köməkçiləridir. Bunlar: Balaca Con, Tuk Qardaş, Uill Skarlet, Maç, Alan və Robinin arvadı gözəl Mariandır. Quldurların əsas rəqibləri Nottingemin şerifi və cəngavər Hay Hisborndur (9).

Artyom Korsun "Robin Qud: əfsanələr və tarix" adlı əsərində Robin Qud obrazının prototipləri məsələsini geniş şəkildə araşdıraraq göstərir ki, bu barədə üç versiya var:

Birinci versiyası: mifoloji personaj:

Mifoloji məktəbə mənsub olan tədqiqatçılar Robin Qud haqqında əfsanələri kelt mifologiyası üçün xarakterik olan meşə tanrısı kultunun və yay ilə qış arasındakı simvolik mübarizənin folklordakı təcəssümü olaraq nəzərdən keçirmişlər. Robin Qud haqqındakı əksər balladalarda hadisələr may ayında baş verir. O biri tərəfdən də, balladaların anonim müəllifi tez- tez etiraf edir ki, may ayı Robin Qud kimi onun üçün də bütün aylardan əzizdir.

İkinci versiya: Qraf Hantinqton:

Şervud meşəsində kral sarayı Klipstounun qazıntıları Robin Qudun tarixini başa düşməyə imkan verdi. Belə hesab etməyə əsas var ki, Robin Qudun təkcə ölümü deyil, həyatı, hətta doğuluşu da Klipstoun qəsri ilə bağlı olub. 1450-ci illərə aid erkən qaynaqlardan biri olan "Robin Qudun jesti" əsərində deyilir ki, Robin Qud kralla yaxşı tanış idi və hətta sarayda 15 ay yaşamışdı. Sonra doğma yerlər üçün darıxdığına görə Şervud meşəsinə qayıtmış və öləndək orada yaşamışdır. Geniş yayılmış versiyaya görə, Robin Qudun tarixi prototipi şotland şahzadəsi David, yəni qraf Hantinqton (1144-1219) olmuşdur.

Üçüncü versiya: yomen və quldur:

Robin Qudun sosial statusunu müəyyənləşdirərkən bir sıra qəribəliklər meydana çıxır. Balladalarda o, adətən, ya qraf, ya da yomen (*Yeoman*) kimi təqdim olunur. İngilis tarixində "yomen" anlayışı öz mənasını bir neçə dəfə dəyişmişdir. Sovet dövründə balladaların tərcüməçiləri (rus dilinə tərcümə edənlər nəzərdə tutulur - A.İ.) və ədəbiyyatşünaslar oxucuların diqqətini Robin Qudun sadə bir kəndli olmasına yönəldirdilər. Sosialist əhval-ruhiyyəli Avropa tədqiqatçıları da bunun üzərində inad edirdilər. Lakin terminin mənə dolğunluğu bununla bitmir (7).

Robin Qud obrazı haqqında A.Korsunun təqdim etdiyi bu üç versiya təsadüfi deyildir. Robin Qud bir dastan qəhrəmanı kimi mifi, folkloru və tarixi özündə birləşdirir. Burada **mif**- Robin Qud obrazının uzaq keçmişi, **folklor** - onun xalq yaradıcılığında epikləşmə vüsəti, **tarix** - onun gerçəkliklə inkarolunmaz əlaqəsidir. Demək, bu obrazı nə sırf mifik, nə sırf folklor, nə də sırf tarixi obraz hesab etmək olmaz: Robin Qud obrazının poetik quruluşunda mifik,

folklor və tarixi cizgilər bir-birinə üzvi şəkildə qovuşmuşdur. Ona görə də belə hesab edirik ki, Robin Qud obrazı özündə həm də epikləşmiş tarixi şəxsiyyəti əks etdirir.

Eyni tipoloji cizgiləri Koroğlu obrazı haqqında da demək olar. Y.İsmayılova yazır ki, "Koroğlu" eposu süjeti epik və tarixi layların qovuşmasından təşkil olunmuşdur (2, s.40).

Müəllifin qeyd etdiyi epik lay məzmunu baxımından nəhəng olub, miflə folkloru əhatə edir. Bu cəhətdən Koroğlu obrazı tarixlə açıq-açıqına səsləşən cizgiləri ilə bərabər mifik cizgilərə də malikdir. Məsələn, Ramazan Qafarlı bu obrazı dağ kultu ilə əlaqələndirərək yazır: "Epik ənənədə Koroğlu xəttinin bir çox xalqlar arasında geniş yayılması Azərbaycan mifik təfəkkürünün təsiri kimi qiymətləndirilməlidir. Beləliklə, mifik Dünya Dağı Elbrusun qoynundakı qoşa bulaqdan dirilik suyunu içən Koroğlu-Hərkayıl sonralar işıqın, odun da qoruyucusu olmuşdur" (3, s.332).

M.H.Təhmasib "Koroğlu" dastanının tarixlə bağlılığı haqqında yazır ki, Koroğlu xalqın əkinçiləri, çobanları, mehtərləri, incidilmiş qocaları, təhqir edilmiş gəncləri ilə dost, xanları, bəyləri, sultanları, paşaları, şah və xotkarları ilə düşməndir. Bəylər, xanlar, paşalar, sultanlar, şahlar, xotkarlar... Elə tək birçə bu titullar "Koroğlu" dastanının həm də tarixi, yəni tariximizin müəyyən dövründə baş vermiş hadisələrlə səsləşən bir əsər olduğunu aydın şəkildə göstərir... Burada əsərin ilk bünövrəsinin qoyulmuş olduğu tarixi kəsimdən danışılır. Bu tarixi kəsim, heç şübhəsiz ki, XVI əsri sonu, XVII əsrin əvvəlləridir (6, s.166).

Azad Nəbiyev də "Koroğlu" dastanını XVI-XVII əsrdəki kəndli üsyanları, cəlalilər xalq hərəkatı ilə əlaqələndirərək qeyd edir ki, "Koroğlu" dastanında təsvir edilən hadisələr məhz bu dövrlərdə baş vermişdir. Burada kəndli hərəkatı ilə əlaqədar bir çox fakt və hadisələr mühafizə edib saxlanmışdır ki, bunlar eposun XVI-XVII əsrlərdə Azərbaycanda baş verən kəndli hərəkatının təsiri, inkişaf leytmotivi əsasında meydana gəldiyini söyləməyə əsas verir. "Koroğlu" eposunun bu dövrün hadisələri ilə əlaqəsi barədə məlumat verən başqa tarixi məxəzlər də həmin faktı təsdiq edir, Koroğlunun tarixi şəxsiyyət olması barəsində ehtimalları təsdiqləyir (4, s.473-474).

Ümumiyyətlə, tədqiqatçıların əksəriyyəti "Koroğlu" dastanında tarixi hadisələrin izlərindən danışarkən XVI-XVII əsrlərdə Azərbaycanda baş vermiş cəlalilər hərəkatı adlanan üsyanlardan bəhs edirlər. Tarixi mənbələrdə cəlalilər hərəkatının başında duran, yaxud bu hərəkatda yaxından iştirak edən qəhrəmanlar haqqında çoxlu məlumatlar vardır. Cəlalilər hərəkatının iştirakçılarının adlarına "Koroğlu" dastanında da rast gəlinir. Bu da öz növbəsində tədqiqatçılara tarixi üsyanlarla dastan arasında paralellər aparmağa, tarixdən gələn hadisələrin dastanda necə epikləşməsinə öyrənməyə imkan verir. Eyni durumu "Robin Qud" dastanında da müşahidə etmək olur. Burada da tarixi hadisə və şəxsiyyətlərlə səsləşən açıq məqamlar vardır.

Bir maraqlı fakt məsələyə aydınlıq gətirə bilər. Robin Qud haqqındakı balladanın yaranma tarixini müəyyənləşdirərkən XIV əsrin əvvəlləri, yaxud ondan daha sonrakı dövr əsas götürülür. Burada əsas faktlardan biri dastandakı oxatma yarışlarının təsvir olunmasıdır. Oxatma yarışmaları İngiltərədə XIII əsrdən tez təşkil olunmamışdır. Demək, bu fakta əsasən, dastan bütün hallarda XIII əsrdən sonraya aiddir.

Oxşar fakt "Koroğlu" dastanının tarixlə əlaqəsinin müəyyənləşdirilməsində də istifadə olunur. Dastanın sonuncu qolunda odlu silah olan tufəngdən bəhs olunur. Qılınc qəhrəmanı olan Koroğlu üzübüz döyüşü, mərdanə qarşılaşmanı sevir. O, arxadan vurmağı, pusqu qurmağı namərdlik hesab edir. Tufəngi ilk dəfə görə Koroğlu onu qəbul etmir. Belə hesab edir ki, tufəng namərdlərə qələbə qazanmağa imkan yaradır. Namərd, xain insan gizləni, uzaq məsafədən mərd bir adamı öldürə bilər.

Dastandakı bu fakt tədqiqatçılara Koroğlunun nə vaxt yaşaması və dastandakı əsas hadisələrin hansı dövrə aid olmasını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Tufəngin Koroğlu dastanının yayıldığı epik coğrafiyada meydana çıxmasının konkret tarixi var. "Robin Qud"dakı oxatma yarışları dastanın tarixi ilə bağlı fikir yürütməyə imkan verdiyi kimi, tufəng faktı da "Koroğlu" dastanı ilə bağlı eyni xarakterli fikir yürütməyə şərait yaradır.

Beləliklə, tədqiqatlar göstərir ki, Koroğlu dastanı XVI-XVII əsr Azərbaycan tarixi ilə sıx şəkildə bağlıdır. Bu dastanı Osmanlı-Səfəvi münasibətləri çevrəsində tədqiq etmiş Tahir Nəsilbli belə hesab edir ki, dünya xalqlarının şifahi ədəbi tarixinin ruh səviyyəsində inkişafının bu qanunauyğun təkümülünə əsaslanaraq deyə bilərik ki, Koroğlunu da tarixi şəxsiyyət kimi daha inandırıcı səviyyədə qəbul etmək olar. German tayfalarında Robun Qud, slavyanlarda İqor haqqında söylənilənlər nə qədər təxəyyül, fikir məhsuludursa, onların tarixiliyinə də bir o qədər əsas var (5, s.14).

T.Nəsilblinin bu fikri ilə tamamilə razılaşıaraq bildiririk ki, istər Koroğlu, istərsə də Robin Qud obrazları folklor yaradıcılığının məhsulu olmaqla bərabər, onların tarixi prototipləri də vardır. Yəni bu obrazlar həm də epikləşmiş tarixi şəxsiyyətlərdir. Lakin bu, hər iki obrazın eyni zamanda bədii obraz olmasını inkar etmir. Firkimizcə, burada məsələnin mahiyyəti Y.İsmayılovanın qeyd etdiyi kimi, bu dastanlarda eposla tarixin qovuşması məsələsi ilə bağlıdır. Müəllifə görə, eposla tarix hər zaman qovuşmur. Y.İsmayılova "Koroğlu" dastanı ilə bağlı yazır ki, eposa tarixi layın qovuşmasının səbəbləri "Koroğlu" dastanının qəhrəmanlıq ruhu ilə XVI- XVII əsrlərin qovşağında baş vermiş hadisələrin qəhrəmanlıq ruhunun üst-üstə düşməsidir. Eposla tarix, epik qəhrəmanlıqla real qəhrəmanlıq tarixin bu çağında qovuşmuşdur (2, s.42).

İşin elmi nəticəsi: Beləliklə, Robin Qud və Koroğlu epik obrazlar kimi xalqın qəhrəmanlıq ənənəsinin məhsuludur. Bu obrazlar xalqın qəhrəmanlıq haqqında ideallarını özündə əks etdirir. Qəhrəmanlıq ideyası bir obraz kimi xalqın yaddaşında həmişə var. Ehtiyac olanda və buna müvafiq şərait yarananda

həmin bədii obrazlar hərəkətə gələrək xalqın apardığı mübarizənin simvoluna çevrilir. Beləcə, XVI-XVII əsrlərdə baş vermiş xalq hərəkəti Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq ruhunu əks etdirən Koroğlu obrazını mübarizənin simvoluna çevrilmişdir. Xalq, el sənətkarları Koroğlu kimi qəhrəmancasına mübarizə aparan igidləri sevmiş, onları Koroğlu adı altında tərənnüm etmişdir. Beləliklə, real qəhrəmanların göstərdikləri igidliklərin aşıqlar tərəfindən tərənnümü yolu ilə Koroğlu surəti poetik cəhətdən daha möhtəşəm obraza çevrilmişdir. Ona görə də belə hesab edirik ki, Koroğlu və Robin Qud obrazları həm də epikləşmiş tarixi şəxsiyyətlərin cizgilərini özlərində daşıyır.

İşin təbiiqi əhəmiyyəti. *Bu əsər dastanların müqayisəli təhlili sahəsində nəzəri aktuallığa malik işdir.*

Ədəbiyyat:

1. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1981, 403 s.
2. İsmayılova Y. "Koroğlu" dastanında obrazlar sistemi. Bakı: Nurlan, 2003, 176 s.
3. Qafarlı R. Mifologiya. 6 cildə, I c. Mifogenez: rekonstruksiya, struktur, poetika. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 454 s.
4. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. II hissə / Ali məktəblər üçün dərslik Bakı: Elm, 2006, 648 s.
5. Nəsibli T. "Koroğlu" dastanı Osmanlı-Səfəvi münasibətləri çəvrəsində. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 156 s.
6. Təhmasib M.H. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər). Bakı: Elm, 1972, 400 s.
7. Корсун А. Робин Гуд: легенды и история – http://polit.ru/article/2013/11/16/ps_hood/
8. Робин Гуд: герой или злодей? – <http://elib.ru/Encycl/History/Sensation/sens104.html>
9. Робин Гуд - Википедия - https://ru.wikipedia.org/wiki/Робин_Гуд